

Prawo Kanoniczne 2026, 69(3): 157–166

This article is an open access article distributed under the terms and conditions

of the Creative Commons Attribution

(CC BY-ND 4.0 International) license

<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

p-ISSN 0551-911X, e-ISSN 2353-8104

Received: 22 June 2026

Revised: 25 June 2026

Accepted: 16 July 2026

Published: 28 September 2026

<https://doi.org/10.21697/pk.2026.69.3.08>

GINTER DZIERŻON

Uniwersytet Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ginter.dzierzon@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5116-959X>.

Thomas Aquinas and Medieval Canon Law. 2025.

Edited by Justin M. Anderson and Atria Larson, 322.

Washington, DC: The Catholic University of America Press

W 2025 roku nakładem Wydawnictwa The Catholic University of America Press ukazała się godna uwagi pozycja zbiorowa zredagowana przez Justina M. Andersona oraz Atrię Larson *Thomas Aquinas and Medieval Canon Law*, dedykowana inspiracjom kanonistycznym w spuściźnie wybitnej postaci średniowiecza, jaką niewątpliwie był św. Tomasz z Akwinu.

Zasadniczy korpus prezentowanej publikacji tworzą cztery części. W części pierwszej, zatytułowanej „Dominican Matters”, znalazły się dwa opracowania. Pierwsze nich „What Does Raymond Have to Do with Thomas?”, napisane przez dyrektora Centrum Historii Religii i Prawa Uniwersytetu w Saint Louis profesora Atrię A. Larson, zostało poświęcone zależności dorobku Akwinaty od myśli cenionego średniowiecznego autorytetu – Rajmunda z Penyfortu. Podejmując tę niełatwą tematykę, Autorka spostrzegła, że poza Leonardem Boyle w literaturze przedmiotu jak dotąd sporadycznie odnoszono się do podjętego przez nią wątku tematycznego. Dlatego też celem jej eksploracji badawczej stało się wypełnienie zaistniałej poważnej luki. Według Larson Tomasz partycypował w średniowiecznym namyśle

nad *Summa de casibus poenitentiae* Rajmunda. W jej opinii opracowanie to jednak nie było dla niego wyjątkowym, ale pełniło rolę pomocniczą w formułowaniu definicji oraz określaniu teologicznych kategorii, którymi operował. Popierając swą tezę, wskazuje że taki proces recepcji można dostrzec zwłaszcza w jego pierwszym wielkim traktacie, jakim było *Scriptum super Libros Sententiarum*, a także w *Summa Theologiae* II-II. Odnosząc się do tego opracowania, trzeba zauważyć, iż do takich spostrzeżeń Larson doszła dzięki wnikliwej analizie komparatystycznej treści wspomnianych dzieł dwóch wybitnych uczonych średniowiecza, czemu poświęciła dwa wątki: „Raymond of Penafort’s impact on the Domenicans Order” oraz „Thomas’s Engagement with Raymond’s *Summa de casibus*”. Pragnę podkreślić, iż wartość dodana wywodów Profesor wyraża się w tym, że nie poprzestała na wyżej wspomnianym porównaniu, lecz jeśli wykazała w badanych tekstach również inne odniesienia, to także uwzględniła je w omawianym opracowaniu.

Problematyka korzystania z osiągnięć prawa kanonicznego przez św. Tomasza w sporze mendykanckim stała się przedmiotem uwagi dyrektora Dominikańskiego Domu Studiów w Waszyngtonie profesora Andrew Hofera w następnym artykule części pierwszej „Thomas Aquinas’s Use of Canon Law in the Mendicant Controversies”. Autor, analizując szczegółowo *Contra impugnantes*, *De perfectione*, *Contra retrahentes*, a także pewne miejsca w drugiej części *Summa Theologiae*, nie podzielił tezy Yvesa Congara, który uważał, że Tomasz w swych argumentacjach nie nawiązał do myśli Gracjana (*Gratian Theology*). Wykazał natomiast, że korzystał on z dorobku ówczesnej kanonistyki, zwłaszcza w dyspucie nad fenomenem życia religijnego. W oparciu o rzetelnie sporządzony Aneks dowiódł, że Akwinata interpretował teksty kanonistyczne wiele razy i w różny sposób, po to, aby uzasadnić i umocować doktrynalnie mendykancki tryb życia.

Kolejna, druga część omawianej pozycji, w skład której weszły cztery artykuły, dotyczy zagadnień fundamentalnych: wiary, prawdy oraz prawa („Foundational Matters: Faith, Truth, and Law”).

W pierwszym opracowaniu przedmiotem uwagi profesora Uniwersytetu w Bolonii Andrei Padovaniego stała się kwestia współzależności

zachodzącej pomiędzy dwiema pozycjami Tomasza: *Expositio super Primam et Secundam Decretalem ad Archidiaconum Tudertinum* (ESD) oraz *De Articulis Fidei et Ecclesiae Sacramentis ad Archiepiscopum Panormitanum* (DAF). Włoski badacz, porównując treści wspomnianych dzieł z treściami *Summa contra gentiles* (CG), obalił tezę, iż data napisania DAF oscyluje w przedziale 1260-1268; ESD zaś w latach 1261-1262, udowadniając, że DAF powstała podczas pobytu Tomasza w Orvieto w latach 1261-1265, ale nieznacznie wcześniej niż ESD.

Z kolei profesor teologii moralnej Uniwersytetu w South Orange Village (New Jersey) Justin M. Anderson w artykule „Scandal and Truth in Thomas Aquinas and the Thirteenth-Century Canonical Tradition” zajął się tematyką podejścia Akwinaty do zjawiska skandalu w relacji do prawdy, w kontekście XIII-wiecznej kanonistycznej wiedzy. Punktem odniesienia wywodów Autora stała się dominująca w średniowiecznej doktrynie trójwymiarowa koncepcja prawdy (*triplex veritas*), wypracowana przez Petera Cantora († 1197). Myśl Akwinaty ukazał Anderson na tle spuścizny takich średniowiecznych autorytetów jak Laurentius Hispanus, Rajmund z Penyaforat oraz Bernard z Parmy. Zwrócił uwagę, iż koncepcja *triplex veritas* w ówczesnym środowisku dekretalistów uległa ewolucji, gdyż dostosowali ją do celów uprawianej dziedziny wiedzy, opowiadając się za przejściem od *veritas doctrinae* do *veritas disciplinae*. Dowiódł, iż Tomaszowy namysł nad problematyką prawdy z perspektywy skandalu, w odróżnieniu od dekretalistów, pragmatycznie podchodzących do tego zagadnienia, miał charakter teologiczno-transcendentny.

Walor terminów *ius* i *lex* w spuściznie Tomasza z Akwinu jak dotąd w literaturze przedmiotu doczekał się wielu opracowań. Pomimo licznych publikacji poświęconych tej tematyce wśród badaczy nie występuje jednak zgodność opinii w kwestii znaczenia tych pojęć w dorobku Akwinaty. W ten nurt badań organicznie wpisują się dwa kolejne artykuły prezentowanej pozycji poświęcone temu zagadnieniu. Pierwszym z nich jest opracowanie „Thomas Aquinas Confronts *Lex* and *Ius*”, napisane przez profesora Amerykańskiego Uniwersytetu Katolickiego w Waszyngtonie Kena Penningtona. Światowej

sławy badacz średniowiecza przedstawił zagadnienie ujęte w tytule opracowania w szerszym kontekście: na tle dokonań ówczesnych jurystów, teologów oraz kanonistów. Podkreślił, że podejście Tomasza do wspomnianych kwestii terminologicznych jest bardzo trudne do zbadania z perspektywy średniowiecznej jurysprudence w zakresie prawniczego słownictwa. Badając terminologię *Tractatus de legibus* oraz *De lege naturali* z *Summa Theologiae* I-II, q. 93, wyartykułował on tezę, iż w ujęciu Akwinaty prawo spisane w sensie prawa Bożego pozytywnego, było postrzegane w kategoriach korekty prawa naturalnego. Przekonuje, że Tomaszowa koncepcja prawa naturalnego miała charakter teologiczny. W jego opinii, dominacja w pozycjach Akwinaty słowa *lex* wynikała z faktu, że pojmował on prawo naturalne jako boskie ustanowienie i zarządzenie, a nie jako zbiór praw, nakazów, norm bądź zasad.

Pojęciom *ius* i *lex* została także poświęcona następna publikacja „Thomas Aquinas’s Terminology of *Ius* and *Lex*”, której autorem jest wspomniany profesor Andrea Padovani. Podobnie jak poprzednik, również i on rozważył kluczowe zagadnienie opracowania z szerszej perspektywy. Tym razem bazą wyjściową jego wywodów stały się spuścizna Cyserona, prawników rzymskich oraz św. Augustyna. Dysponując takim podkładem doktrynalnym, Padovani podjął namysł nad dokonaniem Tomasza, zwracając uwagę, że w publikacjach naukowych poświęconych tej problematyce nie występuje zgodność poglądów w interesującej go kwestii. Istniejący stan badań, przejawiający się w pomieszaniu opinii i stanowisk uczonych określił on mianem „Wieży Babel”. Za cel swej eksploracji badawczej profesor uznał wskazanie teoretycznych powodów, które zadecydowały o tym, że Tomasz preferował operowanie pojęciem *lex* nie tylko w odniesieniu do prawa wiecznego, ale także do prawa naturalnego oraz prawa ludzkiego. Włoski badacz dowiódł, że Akwinata w późniejszych dziełach odstąpił od równoznacznego operowania tym terminami, wiążąc *lex* z *ratio*, czego przykładem są treści w *Summa Theologiae*. Optował on bardziej za słowem *lex* niż *ius*. Wyraził on pogląd, iż *lex* w jego ujęciu miało charakter dynamiczny; *ius* – statyczny. Argumentując, zwrócił uwagę, iż podczas gdy u glosatorów termin *ius* był pojmowany jako

ratio legis, to u Tomasza oznaczał on działanie. W opinii Padovaniego, zauważalne skłanianie się Akwinaty ku terminowi *lex* można wytłumaczyć dwojako: po pierwsze, według tradycji, pojęcie to sugeruje moralne zachowania generowane wykonalnymi zobowiązaniami, a nie prawami, po drugie, z teoretycznego punktu widzenia słowo *lex* uwydatnia ontologiczny prymat Boga.

Następna, trzecia część prezentowanej publikacji została poświęcona zagadnieniom moralnym („Moral Matters”). Jej korpus tworzą cztery artykuły.

Problem własności i jej redystrybucji stał się zasadniczym obiektem uwagi Barta Wautersa, profesora IE University w Segowii, w opracowaniu „Aquinas on Property and Redistribution”. Punktem wyjścia rozważań Autora stała się tematyka własności wspólnej w średnio-wiecznej doktrynie. Dysponując takim kontekstem, rozważył on tematykę możliwości istnienia prywatnej własności oraz racji jej posiadania w doktrynie Tomasza, wykazując, że jego koncepcja była inspirowana ówczesną myślą kanonistyczną (Dekret Gracjana, *Liber Extra*, *Glossa Ordinaria*). Dowiódł, że fundamentem Tomaszowej idei własności prywatnej była idea paktu. W kwestii zaś możliwości kradzieży w sytuacji *extrema necessitas*, oparł się on na myśli Piotra Lombarda, optując za taką ewentualnością.

Z kolei w opracowaniu „The Medieval Canonist and Thomas Aquinas on Justice in Buying and Selling (ST II-II q.77)”, autorstwa Jasona A. Browna, pracownika naukowego Seton Hall University w South Orange Village (New Jersey), uwaga ogniskuje się wokół myśli Tomasza wyrażonej w q. 77 *secunda secundae* Sumy teologicznej odnoszącej się do zobowiązania kupna-sprzedaży w kontekście ówczesnej myśli kanonistycznej; ściślej, przedmiotem uwagi Autora stała się kwestia waloru moralnego prowadzenia handlu w opcji kupna-sprzedaży. Zamierzony cel badawczy Jason A. Braun zrealizował, poddając szczegółowej analizie poszczególne artykuły Sumy z perspektywy wykorzystanych źródeł. Wykazał, iż Tomasz korzystał ze źródeł cywilistycznych, kanonistycznych oraz teologicznych. Ostatni, kluczowy *passus* opracowania Brown poświęcił odniesieniu ówczesnej doktryny kanonistycznej do doktryny teologicznej w kwestii sprawiedliwej ceny

(„Canonists vs. Theologians on the Just Price?”). Odwołując się do monografii Johna Baldwina „The Medieval Theories of the Just Price”, badacz skłania się ku tezie, iż uwydatniana w publikacjach różnica stanowisk jest tylko pozorna, a nie realna. Argumentując, zwrócił uwagę, że w ujęciu kanonistycznym bazowano na zróżnicowaniu prawa aplikowanego na forum spornym trybunałów, podczas gdy w penitencjałach aplikowano prawo na forum wewnętrznym. Autor przekonuje, iż Tomasz, pomimo tego że był teologiem, w swym podejściu do tego zagadnienia podzielał stanowisko kanonistów, utrzymując, iż w transakcjach należy nie tylko respektować zasady prawa ludzkiego (cena nie mogła przekraczać wartości dobra więcej niż o 50%), ale także zasady prawa Bożego pozostającego w ścisłym związku z pryncypium słuszności. Z drugiej strony Brown zwrócił uwagę, iż ówcześni kanoniści i teologowie byli zgodni w kwestii prawnych i moralnych obowiązków wynikających z tego typu zobowiązań. Wyjaśnił, iż w swych rozważaniach teologowie uwydatniali dwa porządki: prawo Boże oraz prawo ludzkie, eksponując w sposób szczególny zróżnicowanie źródeł obowiązków; kanoniści z kolei wskazywali na dyferencje występujące w zasadach proceduralnych funkcjonujących w dwóch sferach: zewnętrznej oraz wewnętrznej. W jego opinii Tomasz korzystał z obu źródeł: cywilistycznych i kanonistycznych, w głównej mierze bazując na myśli Arystotelesa oraz św. Augustyna. Kończąc, uczony sformułował konkluzję, że harmonia występująca pomiędzy teologią moralną Akwinaty a kazuistyką kanonistów znalazła odzwierciedlenie w podręcznikach dla spowiedników oraz modlitewnikach.

W kolejnym artykule „Binding the Power. Aquinas on the Power of Dispensing from Vows” badacz z Uniwersytetu w Bergamo Riccardo Saccenti skupił uwagę na tematyce możliwości dyspensowania od ślubu. W swym wywodzie w pierwszym rzędzie podjął on namysł nad fenomenem ślubu postrzeganego w doktrynie w kategoriach materii teologii naturalnej. Piotr Lombard optował za tezą, iż dyspensowanie byłoby możliwe jedynie w obszarze prawa pozytywnego z racjonalnej przyczyny. Saccenti wykazał, iż pogląd Akwinaty dzielającego

stanowisko Lombarda miał jednak charakter teologiczny; wiązał go bardziej z *honestas*, aniżeli z *utilitas*.

Ostatnią, czwartą część omawianej publikacji poświęcono problematyce sakramentalnej („Sacramental Matters”). Tworzą ją cztery artykuły.

W opracowaniu „La simonie chez Thomas d’Aquin. Une réappropriation théologique et canonique” profesor Uniwersytetu św. Krzyża w Rzymie Thierry Sol przedstawił podejście św. Tomasza do problemu symonii. Stał na stanowisku, że Akwinata w swej koncepcji teologiczno-jurydycznej nie wniósł niczego nowego w kwestii definicji oraz kategorii terminologicznych, stosowanych w odniesieniu do tego niepokojącego zjawiska. Wykazał, iż w swym ujęciu wykorzystał on takie źródła jak: Dekret Gracjana, doktryny Piotra Lombarda oraz szkoły z Laon, a także dzieła Alberta Wielkiego oraz Rajmunda z Penyaafort. W opinii Sola pewną nowością jednak w myśli Akwinaty były założenia teoretyczne, polegające na osadzeniu tego zagadnienia w materii moralnej oraz postrzeganiu symonii w kategoriach zjawiska przeciwnego ludzkiej religijności.

W artykule następnym, „The Influence of Gratian’s *De Consecratione* on Aquinas’s Eucharistic Theology”, wykładowca Dominikańskiego Domu Studiów w Waszyngtonie Reginald M. Lynch zajął się kwestią wpływu treści *De Consecratione* Dekretu Gracjana na teologię eucharystyczną Tomasza z Akwinu. Należy zauważyć, iż w analizie tego zagadnienia pomocnym Autorowi stał się rzetelnie sporządzony Appendix, który potwierdzał istniejące współzależności. W swym wywodzie Lynch podkreślił, iż rozważania Akwinaty nad ówczesną doktryną eucharystyczną znacznie wykraczały poza rubryki oraz liturgiczną godziwość (*liturgical liceity*). Udowodnił, że z Gracjanowych źródeł Tomasz skorzystał szczególnie w swych analizach na temat uczestników Eucharystii, a także w wywodach odnośnie do formy i skutków sakramentu.

W kolejnej publikacji „Cases Under the Standard of Natural Law. Practical Morality and Canon Law in Aquinas’s Account of Baptism” Riccardo Saccenti rozważył problem ujęty w tytule opracowania w kontekście, mającego umocowanie w tradycji, udzielania

chrztu dzieciom żydowskim (kan. 57 Synodu z Toledo z 633 roku, dyskusje teologów w XI wieku). Autor opracowania wyraził pogląd, iż rozwiązania wyrażające się w przyzwoleniu na wymuszony chrzest, wynikające z prawa pozytywnego, za czym opowiadał się Akwinata, wiązały się z prawem Bożym oraz prawem naturalnym; bardziej precyzyjnie: znajdowały umocowanie w pryncypialnej zasadzie porządku prawnego Kościoła, jaką jest zbawienie człowieka.

Ostatnie z opracowań „Thomas Aquinas and the Medieval Canon Law on Marriage”, autorstwa profesora prawa Uniwersytetu św. Tomasa w Minnesocie Charlesa J. Reida zostało poświęcone wkładowi Akwinaty w doktrynę dotyczącą funkcjonowania średniowiecznej instytucji małżeństwa. Profesor wyraził pogląd, iż Akwinata w analizach dotyczących tego zagadnienia z jednej strony zapożyczył i adaptował język prawny, z drugiej zaś, przejął pojęciowe kategorie z filozoficzno-teologicznej doktryny. W swych analizach Reid odniósł się do dwóch kwestii szczegółowych: problemu powinności małżeńskich, szczególnie w sferze seksualnej, oraz praktykowanych w średniowieczu małżeństw aranżowanych. W pierwszym z poruszanych wątków punktem wyjścia wywodu Autora stały się dwa kontrowersyjne dekretały papieża Innocenntego III *Accedens* (1205) oraz *Veniens* (1209), na mocy których umożliwił on złożenie ślubów zakonnych po porzuceniu życia małżeńskiego. Wykazał, że Tomasz, w przeciwieństwie do opinii większości ówczesnych kanonistów, optował za tezą, iż byłoby to możliwe dla dobra wspólnego. Z kolei w odniesieniu do małżeństw aranżowanych przez rodziców, Akwinta podzielił ówczesną kanonistyczną doktrynę. Odwołując się do sakramentalnego charakteru małżeństwa, zdecydowanie stał w obronie wolności konsensu nupturientów.

Omawianą pozycję wieńczy Posłowie („Epilogue”), napisane przez Marka F. Johnsona, profesora Uniwersytetu w Milwaukee (Wisconsin), w którym przedstawił on zagadnienie prawa kanonicznego w Sumie teologicznej.

Wszystkie opracowania zawarte w zaprezentowanej pozycji należy uznać za poważny wkład w rozwój badań nad średniowieczną doktryną. Badacze z wielu, nie tylko amerykańskich, ośrodków

naukowych, rozważyli szerokie spektrum szczegółowych zagadnień odnośnie do recepcji średniowiecznej doktryny kanonistycznej w myśli wybitnej postaci średniowiecza, jaką był Tomasz z Akwinu. Oceniając te artykuły, w pierwszym rzędzie pragnę zwrócić uwagę, że wywody Autorów nie mają tonu deskryptywnego. Wszyscy stawiają jasno określone cele badawcze, starając się na nie rzetelnie odpowiedzieć. Pragnę podkreślić, iż artykuły cechuje merytoryczna głębia, w głównej mierze oparta na materiale źródłowym, poparta stosownymi publikacjami z zakresu podjętych specjalistycznych badań. Co więcej, wartością dodaną niektórych publikacji są sporządzone aneksy, za pomocą których Autorzy potwierdzili sformułowane tezy i hipotezy badawcze.

Z aspektu kanonistycznego, na szczególną uwagę zasługują opracowania dotyczące waloru terminów *lex* i *ius* w spuściźnie Tomasza, autorstwa Kena Penningtona oraz Andrei Padovaniego, a także artykuły Riccarda Saccentiego oraz Charlesa J. Reida, w których odnieśli się oni do pewnych kwestii szczegółowych: przyzwolenia na wymuszony chrzest dzieci żydowskich, instytucji możliwości dyspensy od złożonego ślubu w celu zawarcia małżeństwa, oraz małżeństw aranżowanych.

Funding: This research received no external funding.

Institutional Review Board Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Data Availability Statement: Not applicable.

AI tools: Not applicable.

Acknowledgments: Not applicable.

Conflicts of Interest: Not applicable.

Abstrakt: Zaprezentowane opracowanie jest recenzją pracy zbiorowej zredagowanej przez Justina M. Andersona oraz Atrię Larson *Thomas Aquinas and Medieval Canon Law*. Omawiając tę publikację, autor w sposób syntetyczny przedstawił treść trzynastu artykułów poświęconych kwestii recepcji średniowiecznej myśli kanonistycznej w dorobku św. Tomasza z Akwinu, uznając je za poważny wkład w rozwój badań nad średniowieczną doktryną. Wskazał, iż z perspektywy kanonistycznej na szczególną uwagę zasługują opracowania dotyczące waloru terminów *lex* i *ius* w spuściźnie Tomasza autorstwa Kena Penningtona oraz Andrei Padovaniego, a także artykuły Riccarda Saccentiego oraz Charlesa J. Reida, w których odnieśli się do pewnych

kwestii szczegółowych: przyzwolenia na wymuszony chrzest dzieci żydowskich, instytucji możliwości dyspensy od złożonego ślubu w celu zawarcia małżeństwa, oraz małżeństw aranżowanych.

Słowa kluczowe: św. Tomasz z Akwinu, kanonistyka, kanoniczne prawo średniowieczne.

Abstract: This paper presents a review of the collective work edited by Justin M. Anderson and Atria Larson, titled „Thomas Aquinas and Medieval Canon Law.” In discussing this publication, the author provides a concise overview of the thirteen articles, which explore the reception of medieval canon law within the works of St. Thomas Aquinas, recognizing them as a significant contribution to the advancement of research on medieval doctrine. The author highlights that from a canonical perspective, particular attention should be paid to the contributions by Ken Pennington and Andrea Padovani, which focus on the significance of the terms *lex* and *ius* in the legacy of Thomas Aquinas. Furthermore, the articles by Riccardo Saccenti and Charles J. Reid are noteworthy for addressing specific issues such as: the allowance for forced baptism of Jewish children, the institution of dispensation from an oath for the purpose of contracting a marriage, and arranged marriages.

Keywords: St. Thomas Aquinas, canon law, medieval canon law.

Translated by Alan Kretkowski